

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра практичної психології та безпеки життєдіяльності

Професор з науково-педагогічної і
навчальної роботи та рекрутації
проф. Гавришук С. В.

Протокол № 2 від 18.10. 2017 р.

ПРОГРАМА
нормативної навчальної дисципліни
ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ

підготовки бакалавра

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

Луцьк – 2017

Програма навчальної дисципліни «Психофізіологія», для студентів освітньої програми бакалавр, галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія. Освітня програма: психологія.

Розробник: Грицюк Ірина Михайлівна – доцент кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності, кандидат психологічних наук.

Рецензент: Гошовський Я.О., доктор психологічних наук, професор кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедр практичної психології та безпеки життєдіяльності факультету психології
протокол № 1 від 29.08. 2017 р.

Завідувач кафедри: (підпис) (Мушкевич М.І.)

Програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною комісією факультету _____
протокол № 1 від 30.08 2017 р.

Голова науково-методичної комісії факультету (підпис) (Іванашко О.Є.)

Програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

© Грицюк, І.М., 2017

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки Спеціальність 053 Психологія	Нормативна
Кількість годин/кредитів 120/4		Рік навчання 1
		Семестр 2-ий
ІНДЗ: €		Лекції 24 год.
		Практичні (семінарські) 18 год. Лабораторних 18 год.
		Самостійна робота 52 год.
		Консультації 8 год
Форма контролю: екзамен		

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Заочна форма навчання	галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки <u>Спеціальність 053</u> <u>Психологія</u>	Нормативна
Кількість годин/кредитів 120/4		Рік навчання 1
		Семестр 1-ий
ІНДЗ: <u>немає</u>		Лекції 8 год.
		Практичні (семінарські) 8 год. Лабораторні 6 год.
		Самостійна робота 84 год.
		Консультації 14 год
Форма контролю: екзамен		

2. АНОТАЦІЯ КУРСУ:

Даний курс вивчається з метою виявлення і з'ясування досягнень психофізіології протягом тривалого періоду її становлення і розвитку: оволодіння сучасними і перспективними напрямками психофізіологічних розробок і досліджень з питань сучасної психофізіології, зокрема оцінки, прогнозу і управління станами людини, психофізіологічних основ пізнавальних психічних процесів, психомоторної і сенсорної організації людини, психофізіологічного супроводження навчальної і виробничої діяльності та психодіагностичного процесу, форм і методів реабілітації, адаптації, психобіоенергетики людини; висвітлення основних теоретичних та

практичних аспектів психофізіології в ракурсі змістовного аналізу фізіологічних механізмів психічної активності.

3. КОМПЕТЕНЦІЇ

До кінця навчання студенти будуть компетентними у таких питаннях:

Знати:

- _ фундаментальні положення і прикладні аспекти психофізіології;
- основи взаємодії та координації регуляторних механізмів і систем;
- психофізіологічні основи індивідуальних відмінностей;
- сучасне визначення психофізіологічних процесів і станів;
- психофізіологічне забезпечення діяльності;
- основи психічного і фізичного здоров'я;

Уміти:

- формувати комплекс психодіагностичних процедур з метою оцінки особистісних якостей, психічних станів і процесів;
- визначати особливості психофізичного розвитку людини;
- визначати особливості когнітивної сфери;
- діагностувати індивідуально-типологічні властивості;
- використовувати психофізіологічні методи для діагностики емоційних станів;
- визначати рівень фізичної і розумової працездатності.
- оцінювати функціональний стан психофізіологічних систем і цілого організму відповідно до специфіки професійної діяльності.

4. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Усього го	у тому числі				
		Лек.	Практ. (Семін.)	Лаб.	Консул.	С.р.
1	2	3	4	5	6	7
	Змістовий модуль 1. Організація та особливості функціонування ЦНС. Психофізіологічні основи пізнавальних психічних процесів (8 год.)					
Тема 1: Походження психофізіологічної проблеми та її суть. Методи психофізіологічних досліджень.	4	2				2
Тема 2: Психомоторна та сенсорна організація людини	6		2			4
Тема 3: Організація та особливості функціонування ЦНС.	6	2			2	2
Тема 4: Психофізіологія процесів уваги, пам'яті, уяви. Психофізіологічна характеристика мислення та мовлення.	6		2	2		2
Тема 5: Соматосенсорна і вегетативна системи. Підрозділи і функції вегетативної нервової системи.	6	2				4
Тема 6: Свідомість та її зв'язок з функціонуванням кори півкуль головного мозку.	6		2			4
Тема 7: Ендокринна система та її роль у функціонуванні організму та психіки людини.	4	2				2
Разом за змістовим модулем 1	38	8	6	2	2	20
Змістовний модуль 2: Психофізіологічні характеристики психічних станів (12 год).						
Тема 8: Функціональна асиметрія півкуль головного мозку.	6	2	2			2
Тема 9: Темперамент і характер. Типи ВНД за І.П.Павловим	6		2	2		2
Тема 10: Психофізіологія здібностей.	6	2		2		2
Тема 11: Психофізіологія старіння.	6	2	2			2

Тема 12: Статева диференціація. Психофізіологічні особливості функціонування чоловіка та жінки. Тема 13. Психофізіологія адитивної поведінки	6	2		2		2
Тема 14: Психофізіологія емоційних станів.	8	2		4		2
Тема 15: Психофізіологія мотиваційно-потребнісної сфери.	4		2			2
Тема 16: Психофізіологія станів людини. Сон і бадьорість.	4	2				2
Разом за змістовим модулем 2	46	12	8	10		16
Змістовний модуль 3. Психофізіологічні особливості трудової діяльності (4 год).						
Тема 17: Основи фізіології праці. Основні форми трудової діяльності.	10	2		2	2	4
Тема 18: Соціальна психофізіологія. Клінічна психофізіологія	10	2	2		2	4
Тема 19: Дослідження особливостей когнітивної сфери.	8		2	2		4
Тема 20: Дослідження стилю міжособистісної взаємодії. Дослідження локус-контролю	10			2	2	4
Разом за змістовим модулем 3	38	4	4	6	6	16
Усього годин	120	24	18	18	8	52

(для заочної форм навчання)

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ ичні	Сам. роб.	Інд.р об
Змістовий модуль 1. Назва модуля					
Тема 1. Сім'я в житті суспільства. Історія розвитку шлюбно-сімейних взаємин	14	2		6	6
Тема 2. Психологія міжособистісних стосунків. Культура спілкування. Моральні основи сім'ї	12		2	4	6
Тема 3. Підготовка молоді до сімейного життя.	12	2		4	6
Тема 4. Історія розвитку шлюбно-сімейних взаємин	14		2	6	6

Разом за модулем 1	52	4	4	20	24
Змістовий модуль 2. Назва модуля					
Тема 4. Функціонально-рольова структура взаємин. Проблеми сучасної сім'ї	14	2		6	6
Тема 5. Психологічна сумісність і психологічний клімат в сім'ї	14	2		6	6
Тема 6: Міжособистісні стосунки в шлюбі. Програма діагностики сімейних стосунків	14		2	6	6
Тема 7: Психологія і психопрофілактика сімейних конфліктів	14	2		8	4
Разом за модулем 2	56	6	2	26	22
Всього годин:	108	10	6	46	46

5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

№ з/п	Тема	Кіл. год
1.	Тема 1: Організація та особливості функціонування ЦНС. 1.Пейсмекерний потенціал. 2.Системна детермінація активності нейрона. 3.Загальна будова ЦНС	10
2.	Тема 2: Основи фізіології праці. Основні форми трудової діяльності 1.Індивідуально-типологічні особливості особистості за К.Г. Юнгом та врахування їх при психофізіологічному відборі. 2. Управління соціально- психологічними процесами під час психофізіологічної підготовки. 3.Умови навчання та їх класифікація	10
3.	Тема 3: Соціальна психофізіологія. Клінічна психофізіологія. 1. Походження соціальної та клінічної психофізіології. 2. Співвідношення людини та тварин 3. Клінічні прояви порушення діяльності головного мозку. 4.Порушення діяльності головного мозку у дітей.	10
4.	Тема 4: Дослідження стилю міжособистісної взаємодії. Дослідження локус-контролю 1. Психофізіологічне обґрунтування прагнення взаємодіяти. 2.Центри головного мозку, що відповідають за соціальну взаємодію	10
5	Тема.5 Розвиток, народження та батьківське піклування 1.Взаємодія матері й дитини під час пологів 2.Пріологові ускладнення як перший симптом порушень розвитку мозку 3. Материнська поведінка	12

4.	Батьківська поведінка	
5.	Значення стимулюючого оточення для раннього розвитку мозку	
6.	Спогади про період перебування в матці	
	Разом	52

6.ВИДИ (ФОРМИ) ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ (ІНДЗ)

- 1.Нейрофізіологічні основи психіки людини. Проблема співвідношення психічного та фізіологічного в психіці людини.
- 2.Загальне поняття про властивості нервової системи.
- 3.Роль ЦНС для організму людини.
- 4.Психологічна характеристика типів темпераменту.
- 5.Психофізіологічна характеристика здібностей.
- 6.Психофізіологія емоційних станів.
- 7.Фази сну та їх співвідношення.
- 8.Психофізіологічна характеристика стану стресу.
- 9.Основні шляхи і методи профілактики перенапруження і перевтоми.
10. Характеристика типів ВНД.
- 11.Охарактеризуйте психофізіологічний стан жінки в різні фази біологічного циклу.
- 12.Сенсорна організація людини.
- 13.Психомоторна організація людини.
- 14.Мнемічна організація людини.
- 15.Психофізіологічні основи уваги.
- 16.Характеристика основних теорій емоцій.
- 17.Психофізіологія свідомості та мислення людини.
- 18.Тілобудова та реактивність організму.
- 19.Області людського безсвідомого. Перинатальні матриці С.Грофа.
20. Механізми регуляції фізіологічних функцій. Гомеостаз.
- 21.Міжсистемні взаємодії механізмів регуляції. Взаємодія нервової й

ендокринної систем.

22. Міжсистемні взаємодії механізмів регуляції. Взаємодія нейроендокринної й імунної систем.

23. Гомеостаз та гомеокінез. Вікові особливості гомеостазу.

24. Моторні функції спинного мозку та півкуль великого мозку.

25. Функціональне призначення ВНС та її фізіологічна характеристика.

26. Рефлекси ВНС. Значення гіпоталамуса в регуляції вегетативних функцій. Тонус вегетативних центрів.

27. Гормональна регуляція фізіологічних функцій.

28. Сенсорна система. Ноцицептивна чутливість.

29. Особливості мозку людини— структурної основи мислення.

30. Центри мовлення. Формування мовлення в онтогенезі.

31. Функціональна асиметрія мозку.

32. Адаптація— процес підвищення рівня функціональних резервів.

33. Екологія та здоров'я.

34. Фізіологічна характеристика процесів розмноження та розвитку.

35. Фізіологічні механізми старіння.

36. Розвиток вчення про душу та тіло в східних культурах. Йога.

Творче групове заняття виготовлення «бізібордів»

7. РОЗПОДІЛ БАЛІВ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Поточний контроль (маx = 40 балів)						Модульний контроль (маx = 60 балів)		
Модуль 1			Модуль 2			Модуль 3		
Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2				ІНДЗ	МКР 1	МКР 2
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	10	30	30
5	5	4	6	5	5			

Шкала оцінювання

Оцінка в балах	Оцінка
----------------	--------

за всі види навчальної діяльності		Д л я
	для екзамену	з а л і к у
90 – 100	Відмінно	З
82 – 89	Дуже добре	а
75 81	Добре	р
67 74	Задовільно	а
60 66	Достатньо	х
1 – 59	Незадовільно	Г е з

9. Форма підсумкового контролю успішності навчання – екзамен

Питання до екзамену

1. Історія становлення психофізичної проблеми. Предмет та завдання психофізіології. Взаємодія психології і фізіології як наук про людину.

2.Зв'язок психофізіології з іншими науками. Актуальність розвитку психофізіології. Сучасні проблеми психофізіології.

3.Будова та роль ЦНС. Особливості функціонування ЦНС.

4.Роль ВНД в існуванні людини.

5.Вегетативна (автономна) нервова система: симпатичний та парасимпатичний відділи.

6.Ендокринна система та її роль у функціонуванні організму та психіки людини.

7. Психомоторна організація людини. Психомоторика в професійній діяльності.

8. Роль рухової активності та психомоторики в житті людини. Кінезітерапія.

9. Проблема міжпівкульної асиметрії. Локалізація півкуль.
10. Рецептори. Їх функції та природа. Роль синапсів у функціонуванні рецепторів.
11. Філогенетичні та онтогенетичні аспекти розвитку сенсорної системи. Зорова, слухова, нюхова, смакова системи.
12. Вестибулярна та сомато-сенсорна системи.
13. Сенсорна система шкіри та кістково-м'язового апарату.
14. Система управління рухами (за М. О. Бернштейном). Роль рухової активності та психомоторики в житті людини.
15. Психофізіологічні аспекти свідомого та несвідомого.
16. Поняття, класифікація і функції емоцій. Психофізіологічні механізми емоцій.
17. Теорії емоцій. Індикатори емоцій.
18. Психофізіологічне обґрунтування емоційних станів, фізіологічні їх прояви. Залежність характеру емоційних проявів від задоволення потреби.
19. Психофізіологічні характеристики психічних станів.
20. Психофізіологія особливостей депресивних станів.
21. Психофізіологія станів – хвилювання, тривожності, страху.
22. Особливості стану фрустрації.
23. Агресія. Особливості прояву фізіологічного афекту.
24. Сон і бадьорість. Сон і його види.
25. Теорії сну. Стадії сну. Сновидіння. Значення сну і потреба в ньому.
26. Роль ритмів у житті людини. Біоритмологія.
27. Особливості статевої диференціації. Психофізіологічні особливості функціонування чоловіка.
28. Психофізіологічні особливості функціонування жінки.
29. Порухення психофізіологічних станів в процесі старіння.
30. Психофізіологія індивідуально-типологічних відмінностей.
31. Індивідуальні відмінності функціонування ВНД. Типи ВНД за

32. Історія розвитку вчень про темперамент. Психофізіологічні властивості темпераменту.

33. Історія розвитку вчень про характер. Психофізіологічні властивості та становлення характеру.

34. Конституційні типології (Е.Кречмер, У.Шелдон) та їх вплив на функціонування та емоційне благополуччя особистості.

35. Тілесні типи за В.Райхом та А.Лоуеном.

36. Психофізіологія статі. Базові перинатальні матриці С.Грофа.

37. Природа і роль функціональних станів. Нормальний, граничний та патологічний функціональні стани.

38. Теорія функціональних систем за П. К. Анохіним.

39. Поняття діяльності. Види і структура діяльності.

40. Загальні характеристики та закономірності діяльності.

41. Фактори ефективності діяльності. Психофізіологія професійної діяльності.

42. Працездатність як робочий стан організму. Закономірності зміни психофізіологічних процесів при трудовій діяльності. Аспекти принципу активності.

43. Розумова та фізична втомлюваність. Загальні ознаки та відмінності функціональної напруги при фізичній і психічній напрузі.

44. Втома як стан і захисна реакція організму від виснаження. Перевтома як генералізований психофізіологічний процес.

45. Психофізіологія стресу. Передумови виникнення стресу в сучасних умовах життя.

46. Реакції організму на дію стресорів. Зниження резистентності організму при тривалій дії стресора.

47. Загальні уявлення про адаптацію. Індивідуальна адаптація і біологічна.

48. Адаптації та дезадаптація. Загальні закономірності адаптації. Адаптивність й адаптивні можливості.

49. Поняття психічного здоров'я особистості. Критерії оцінки психічного

здоров'я особистості. Екологія та тривалість життя.

50. Особливості та основні напрями психофізіологічної реабілітації.

51. Психофізіологічний відбір як складова професійного відбору.

52. Взаємозв'язок психофізіологічного з іншими видами відбору.

Принципи психофізіологічного відбору.

53. Зміст професіограми діяльності.

54. Психофізіологічні механізми поведінки. Класифікація мотивів поведінки.

55. Дайте характеристику та опишіть метод психофізіологічного дослідження - Електроенцефалографія.

56. Дайте характеристику та опишіть метод психофізіологічного дослідження - Метод викликаних потенціалів.

57. Дайте характеристику та опишіть метод психофізіологічного дослідження - Реєстрація електричної активності мозку.

58. Дайте характеристику та опишіть метод психофізіологічного дослідження - Реєстрація показників серцево-судинної системи.

59. Дайте характеристику та опишіть метод психофізіологічного дослідження - Окулографія.

60. Дайте характеристику та опишіть метод психофізіологічного дослідження - Поліграфні дослідження.

61. Дослідження нейродинамічних властивостей людини.

62. Психофізіологічні механізми свідомості.

63. Психофізіологічні механізми без свідомого.

64. Клінічна психофізіологія: предмет та завдання.

65. Соціальна психофізіологія: предмет та завдання.

66. Психофізіологія адиктивної поведінки

67. Ендокринна система та її роль у функціонуванні людини.

Психологічний та медичний підхід.

68. Особливості та відмінності сучасної психофізіології за Кочубесем.

69. Дайте визначення вікової психофізіології.

70. Дайте визначення загальної психофізіології.
71. Дайте визначення диференціальної психофізіології.
72. Психофізіологія творчості та креативності.
73. Нейрофізіологічні механізми мислення.
74. Нейрофізіологічні механізми пам'яті.
75. Нейрофізіологічні механізми уяви.
76. Нейрофізіологічні механізми уваги.
76. Нейрофізіологічні порушення роботи мозку.
77. Діяльність і свідомість. Формування вищих психічних функцій
78. Нейрофізіологічні підходи до ефективного навчання.
79. Психофізіологічні механізми сенсорних систем.
80. Участь системи підкріплення у формуванні адикції. Функціональні системи підкріплення.
81. Нейроанатомічні, нейрофізіологічні та нейрохімічні аспекти адиктивної поведінки.
82. Біохімічні (нейрогормони і нейромедіатори) системи підкріплення.
83. Аліментарні адикції.
84. Алкогольні адикції.
85. Наркотичні адикції.
86. Сексуальні адикції.
87. Залежність від роботи (роботоголія). Залежність від гри (гемблінг).
88. Віртуальна залежність (кіберадикція). Проблеми профілактики адитивної поведінки.
89. Діагностика та корекція функціональних станів. Зовнішні способи корекції функціонального стану: функціональна музика (музико терапія), ароматерапія, фототерапія (терапія кольорами), контактний і безконтактний масаж, фармакологічна корекція, гіпноз і навіювання.
90. Прийоми саморегуляції функціонального стану: спеціальна дихальна гімнастика, м'язова релаксація, біологічний зворотній зв'язок, аутогенне тренування, медитація.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Агавелян В. С. Психология состояний. Теория и практика / В. С. Агавелян — Челябинск, Б.и., 2000. — 197 с.
2. Агаянц Г. Ц. Состояние как системное проявление психики / Г. Ц. Агаянц, Е. А. Калинин // Проблемы психических состояний в спорте. — Ереван, Б.и., 1987. — 218 с.
3. Амосов Н. М. Преодоление старости / Амосов Н. М. — М.: Феникс, 1996. — 211с.
4. Александров Ю. И. Введение в системную психофизиологию / Ю. И. Александров // Психология XXI века. : М.: Пер Се, 2003. — 39 – 85 с.
5. Апчел В. Я. Стресс и стрессоустойчивость человека / В. Я. Апчел, В. Н. Цыган — СПб., 1991. — 23 с.
6. Асланян Е. В. Об индивидуальных особенностях реагирования на действие факторов монотонии / Е. В. Асланян, В. Н. Кирой // Психологический журнал. — 2002. — Т. 23, № 4. — С. 82 – 90. —(Психофизиология).
7. Баклицький І. О. Психологія праці : [підручник] / І. О. Баклицький. — [2-ге вид.], переробл. і доп. — К. : Знання, 2008. — 655 с.
8. Бенеш Г. Психологія : [довідник] / Г. Бенеш. — К. : Знання-Прес, 2007. — 510 с.
- 9.Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. — Санкт-Петербург : Пресс, 1997. — 329 с.
- 10.Блейхер В. М. Расстройства мышления / Блейхер В. М. — К. : Здоровье, 1997. — 129 с. .
- 11.Біологія: [Навч. посібник] / А. О. Слюсарев, О. В. Самсонов, В. М. Мухін та ін.; За ред. та пер. з рос. В. О. Мотузного.- 2-ге вид., випр.. —К.: Вища шк., 1995.
- 12.Бодров В. А. Психология профессиональной деятельности: Теоретические и прикладные проблемы / Бодров В. А. — М. : ИП РАН, 2006 — 165 с.
- 13.Богданова Т. Г. Адаптация как здоровья гипофизарной системы/

Богданова Т. Г. – Л.: Наука, 1994. – 131 с.

14. Васильев В. Н. Здоровье и стресс / Васильев В. Н. — М.: Знание, 1991. — 160 с.

15. Ведяев Ф. П. Мозг, эмоции, здоровье / Ведяев Ф. П. – М.: «Знание», 1990. – 134 с.

16. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: [Монографія] / Вірна Ж. П. – Луцьк: РРВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 320 с.

17. Гладкова В. М. Профорієнтація: [Навч. посіб.] / Гладкова В. М. – Л.: Новий Світ, 2007. – 160 с.

18. Горго Ю. П. Психофізіологія (прикладні аспекти): [навч. посіб.] / Горго Ю. П. – К.: МАУП, 1999. – 128 с.

19. Греченко Т. Н. Психофизиология: [Учеб. пособие] / Греченко Т. Н. — М.: Гардарики, 1999. – 231с.

20. Гуфеланд Х. Искусство продлевать человеческую жизнь (психофізіологія) / Гуфеланд Х. // Время жить.: СПб., 1996. – 326 с.

21. Данилова Н. Н. Психофизиология: [учеб. для вузов] / Н. Н. Данилова – М.: Аспект - Пресс, 2000. – 374 с.

22. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління: [навчальний посібник] / Дуткевич Т. В. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 456с.

23. Иванов Н. Я. Патохарактерологический диагностический опросник для подростков. Методика исследования / Н. Я Иванов., А. Е. Личко; под ред. А. М. Шеришевского. – СПб, 1992. – 36 с.

24. Изард К. Э. Психология эмоций / Изард К. Э. – СПб: Питер, 2000. – 468 с.

25. Ильин Е. П. Психомоторная организация человека: [учеб. для вузов] / Е. П. Ильин – СПб.: Питер, 2003. – 382 с.

26. Ильин Е. П. Психофизиология состояний человека / Е. П. Ильин.– СПб: Питер, 2005. – 412 с.

27. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 508 с.
28. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 450с.
29. Ильин Е. П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2011. – 224с.
30. Экман П. Психология эмоций. Я знаю, что ты чувствуешь. [2-е изд.] / Пер. с англ. / П. Экман. – СПб.: Питер, 2011. – 334 с.
31. Кабашнюк В. О. Психофізіологія: [навчальний посібник] / В.О. Кабашнюк, В. К. Гаврилькевич. – Львів: «Новий світ-2000», 2006. – 200 с.
32. Коцан І. Я. Проблеми сучасної психофізіології: курс лекцій : навч. посіб. : [для студ. ВНЗ] / І. Я. Коцан, О. П. Мотузюк, І. П. Кузнецов. – Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Біол. ф-т, Каф. фізіології людини і тварин. – Луцьк: РВВ ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – 184
33. Кречмер Э. Строение тела и характер / Э. Кречмер. – М. : Педагогика, 1995. – 533 с.
34. Корольчук М. С. Психофізіологія діяльності: [підруч. для студ. внз] / М. С. Корольчук. – К. : Ельга : Ніка- Центр, 2003. – 394 с.
35. Філімонов В. І. Фізіологія людини: підручник / В. І. Філімонов. – К. : ВСВ «Медицина», 2010. – 776 с.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра практичної психології та безпеки життєдіяльності

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної і
навчальної роботи та рекрутації
проф. Гаврилюк С. В. _____

Протокол № __ від _____ 2017 р.

ПРОГРАМА
нормативної навчальної дисципліни
ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ

підготовки бакалавра

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Практична психологія

Луцьк – 2017

Програма навчальної дисципліни «Психофізіологія», для студентів освітньої програми бакалавр, галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія. Освітня програма: Практична психологія.

Розробник: Грицюк Ірина Михайлівна – доцент кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності, кандидат психологічних наук.

Рецензент: Гошовський Я.О., доктор психологічних наук, професор кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри

протокол № 1 від 29.08. 2017 р.

Завідувач кафедри: _____(підпис) (Мушкевич М.І.)

Програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною комісією факультету _____

протокол № 1 від 30.08 2017 р.

Голова науково-методичної комісії факультету _____(підпис) (Іванашко О.Є.)

Програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки Спеціальність 053 Психологія <u>Освітня програма</u> <u>Практична психологія</u>	Нормативна
Кількість годин/кредитів 120/4		Рік навчання 1
		Семестр 2-ий
ІНДЗ: є		Лекції 24 год.
		Практичні (семінарські) 18 год.
		Лабораторних 18 год.
		Самостійна робота 52 год.
		Консультації 8 год
		Форма контролю: екзамен

2. АНОТАЦІЯ КУРСУ:

Даний курс вивчається з метою виявлення і з'ясування досягнень психофізіології протягом тривалого періоду її становлення і розвитку: оволодіння сучасними і перспективними напрямками психофізіологічних розробок і досліджень з питань сучасної психофізіології, зокрема оцінки, прогнозу і управління станами людини, психофізіологічних основ пізнавальних психічних процесів, психомоторної і сенсорної організації людини, психофізіологічного супроводження навчальної і виробничої діяльності та психодіагностичного процесу, форм і методів реабілітації, адаптації, психобіоенергетики людини; висвітлення основних теоретичних та практичних аспектів психофізіології в ракурсі змістовного аналізу фізіологічних механізмів психічної активності.

3. КОМПЕТЕНЦІЇ

До кінця навчання студенти будуть компетентними у таких питаннях:

Знати:

- фундаментальні положення і прикладні аспекти психофізіології;
- основи взаємодії та координації регуляторних механізмів і систем;
- психофізіологічні основи індивідуальних відмінностей;
- сучасне визначення психофізіологічних процесів і станів;
- психофізіологічне забезпечення діяльності;
- основи психічного і фізичного здоров'я;

Уміти:

- формувати комплекс психодіагностичних процедур з метою оцінки особистісних якостей, психічних станів і процесів;

- визначати особливості психофізичного розвитку людини;
- визначати особливості когнітивної сфери;
- діагностувати індивідуально-типологічні властивості;
- використовувати психофізіологічні методи для діагностики емоційних станів;
- визначати рівень фізичної і розумової працездатності.
- оцінювати функціональний стан психофізіологічних систем і цілого організму відповідно до специфіки професійної діяльності.

4. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Усього го	у тому числі				
		Лек.	Практ. (Семін.)	Лаб.	Консул.	С.р.
1	2	3	4	5	6	7
	Змістовий модуль 1. Організація та особливості функціонування ЦНС. Психофізіологічні основи пізнавальних психічних процесів (8 год.)					
Тема 1: Походження психофізіологічної проблеми та її суть. Методи психофізіологічних досліджень.	4	2				2
Тема 2: Психомоторна та сенсорна організація людини	6		2			4
Тема 3: Організація та особливості функціонування ЦНС.	6	2			2	2
Тема 4: Психофізіологія процесів уваги, пам'яті, уяви. Психофізіологічна характеристика мислення та мовлення.	6		2	2		2
Тема 5: Соматосенсорна і вегетативна системи. Підрозділи і функції вегетативної нервової системи.	6	2				4
Тема 6: Свідомість та її зв'язок з функціонуванням кори півкуль головного мозку.	6		2			4
Тема 7: Ендокринна система та її роль у функціонуванні організму та психіки людини.	4	2				2
Разом за змістовим модулем 1	38	8	6	2	2	20
Змістовний модуль 2: Психофізіологічні характеристики психічних станів (12 год).						
Тема 8: Функціональна асиметрія півкуль головного мозку.	6	2	2			2
Тема 9: Темперамент і характер. Типи ВНД за І.П.Павловим	6		2	2		2
Тема 10: Психофізіологія здібностей.	6	2		2		2
Тема 11: Психофізіологія старіння.	6	2	2			2

Тема 12: Статева диференціація. Психофізіологічні особливості функціонування чоловіка та жінки.	6	2		2		2
Тема 13: Психофізіологія адитивної поведінки						
Тема 14: Психофізіологія емоційних станів.	8	2		4		2
Тема 15: Психофізіологія мотиваційно-потребнісної сфери.	4		2			2
Тема 16: Психофізіологія станів людини. Сон і бадьорість.	4	2				2
Разом за змістовим модулем 2	46	12	8	10		16
	Змістовний модуль 3. Психофізіологічні особливості трудової діяльності (4 год).					
Тема 17: Основи фізіології праці. Основні форми трудової діяльності.	10	2		2	2	4
Тема 18: Соціальна психофізіологія. Клінічна психофізіологія	10	2	2		2	4
Тема 19: Дослідження особливостей когнітивної сфери.	8		2	2		4
Тема 20: Дослідження стилю міжособистісної взаємодії. Дослідження локус-контролю	10			2	2	4
Разом за змістовим модулем 3	38	4	4	6	6	16
Усього годин	120	24	18	18	8	52

5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

№ з/п	Тема	Кіл. год
1.	Тема 1: Організація та особливості функціонування ЦНС. 1.Пейсмерний потенціал. 2.Системна детермінація активності нейрона. 3.Загальна будова ЦНС	10
2.	Тема 2: Основи фізіології праці. Основні форми трудової діяльності 1.Індивідуально-типологічні особливості особистості за К.Г. Юнгом та врахування їх при психофізіологічному відборі. 2. Управління соціально- психологічними процесами під час психофізіологічної підготовки. 3.Умови навчання та їх класифікація	10

3.	Тема 3: Соціальна психофізіологія. Клінічна психофізіологія. 1. Походження соціальної та клінічної психофізіології. 2. Співвідношення людини та тварин 3. Клінічні прояви порушення діяльності головного мозку. 4.Порушення діяльності головного мозку у дітей.	10
4.	Тема 4: Дослідження стилю міжособистісної взаємодії. Дослідження локус-контролю 1. Психофізіологічне обґрунтування прагнення взаємодіяти. 2.Центри головного мозку, що відповідають за соціальну взаємодію	10
5	Тема.5 Розвиток, народження та батьківське піклування 1.Взаємодія матері й дитини під час пологів 2.Пріологові ускладнення як перший симптом порушень розвитку мозку 7. Материнська поведінка 8. Батьківська поведінка 9. Значення стимулюючого оточення для раннього розвитку мозку 10. Спогади про період перебування в матці	12
	Разом	52

6.ВИДИ (ФОРМИ) ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ (ІНДЗ)

- 1.Нейрофізіологічні основи психіки людини. Проблема співвідношення психічного та фізіологічного в психіці людини.
- 2.Загальне поняття про властивості нервової системи.
- 3.Роль ЦНС для організму людини.
- 4.Психологічна характеристика типів темпераменту.
- 5.Психофізіологічна характеристика здібностей.
- 6.Психофізіологія емоційних станів.
- 7.Фази сну та їх співвідношення.
- 8.Психофізіологічна характеристика стану стресу.
- 9.Основні шляхи і методи профілактики перенапруження і перевтоми.
10. Характеристика типів ВНД.
- 11.Охарактеризуйте психофізіологічний стан жінки в різні фази біологічного циклу.
- 12.Сенсорна організація людини.

13. Психомоторна організація людини.
 14. Мнемічна організація людини.
 15. Психофізіологічні основи уваги.
 16. Характеристика основних теорій емоцій.
 17. Психофізіологія свідомості та мислення людини.
 18. Тілобудова та реактивність організму.
 19. Області людського безсвідомого. Перинатальні матриці С.Грофа.
 20. Механізми регуляції фізіологічних функцій. Гомеостаз.
 21. Міжсистемні взаємодії механізмів регуляції. Взаємодія нервової й ендокринної систем.
 22. Міжсистемні взаємодії механізмів регуляції. Взаємодія нейроендокринної й імунної систем.
 23. Гомеостаз та гомеокінез. Вікові особливості гомеостазу.
 24. Моторні функції спинного мозку та півкуль великого мозку.
 25. Функціональне призначення ВНС та її фізіологічна характеристика.
 26. Рефлекси ВНС. Значення гіпоталамуса в регуляції вегетативних функцій. Тонус вегетативних центрів.
 27. Гормональна регуляція фізіологічних функцій.
 28. Сенсорна система. Ноцицептивна чутливість.
 29. Особливості мозку людини— структурної основи мислення.
 30. Центри мовлення. Формування мовлення в онтогенезі.
 31. Функціональна асиметрія мозку.
 32. Адаптація— процес підвищення рівня функціональних резервів.
 33. Екологія та здоров'я.
 34. Фізіологічна характеристика процесів розмноження та розвитку.
 35. Фізіологічні механізми старіння.
 36. Розвиток вчення про душу та тіло в східних культурах. Йога.
- Творче групове заняття виготовлення «бізібордів»**

7. РОЗПОДІЛ БАЛІВ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Поточний контроль (маx = 40 балів)						Модульний контроль (маx = 60 балів)			
Модуль 1				Модуль 2		Модуль 3			
Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2				ІНДЗ	МКР 1	МКР 2	
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	10	30	30	
5	5	4	6	5	5				

Шкала оцінювання

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка	
	для екзамену	
90 – 100	Відмінно	
82 – 89	Дуже добре	
75 81	Добре	
67 74	Задовільно	
60 66	Достатньо	
1 – 59	Незадовільно	

9. Форма підсумкового контролю успішності навчання – екзамен

Питання до екзамену

1. Історія становлення психофізичної проблеми. Предмет та завдання психофізіології. Взаємодія психології і фізіології як наук про людину.

2.Зв'язок психофізіології з іншими науками. Актуальність розвитку психофізіології. Сучасні проблеми психофізіології.

3.Будова та роль ЦНС. Особливості функціонування ЦНС.

4.Роль ВНД в існуванні людини.

5. Вегетативна (автономна) нервова система: симпатичний та парасимпатичний відділи.

6. Ендокринна система та її роль у функціонуванні організму та психіки людини.

7. Психомоторна організація людини. Психомоторика в професійній діяльності.

8. Роль рухової активності та психомоторики в житті людини. Кінезітерапія.

9. Проблема міжпівкульної асиметрії. Локалізація півкуль.

10. Рецептори. Їх функції та природа. Роль синапсів у функціонуванні рецепторів.

11. Філогенетичні та онтогенетичні аспекти розвитку сенсорної системи. Зорова, слухова, нюхова, смакова системи.

12. Вестибулярна та сомато-сенсорна системи.

13. Сенсорна система шкіри та кістково-м'язового апарату.

14. Система управління рухами (за М. О. Бернштейном). Роль рухової активності та психомоторики в житті людини.

15. Психофізіологічні аспекти свідомого та несвідомого.

16. Поняття, класифікація і функції емоцій. Психофізіологічні механізми емоцій.

17. Теорії емоцій. Індикатори емоцій.

18. Психофізіологічне обґрунтування емоційних станів, фізіологічні їх прояви. Залежність характеру емоційних проявів від задоволення потреби.

19. Психофізіологічні характеристики психічних станів.

20. Психофізіологія особливостей депресивних станів.

21. Психофізіологія станів – хвилювання, тривожності, страху.

22. Особливості стану фрустрації.

23. Агресія. Особливості прояву фізіологічного афекту.

24. Сон і бадьорість. Сон і його види.

25. Теорії сну. Стадії сну. Сновидіння. Значення сну і потреба в ньому.

26. Роль ритмів у житті людини. Біоритмологія.

27. Особливості статевої диференціації. Психофізіологічні особливості функціонування чоловіка.

28. Психофізіологічні особливості функціонування жінки.

29. Порухення психофізіологічних станів в процесі старіння.

30. Психофізіологія індивідуально-типологічних відмінностей.

31. Індивідуальні відмінності функціонування ВВД. Типи ВВД за І.П.Павловим

32. Історія розвитку вчень про темперамент. Психофізіологічні властивості темпераменту.

33. Історія розвитку вчень про характер. Психофізіологічні властивості та становлення характеру.

34. Конституційні типології (Е.Кречмер, У.Шелдон) та їх вплив на функціонування та емоційне благополуччя особистості.

35. Тілесні типи за В.Райхом та А.Лоуеном.

36. Психофізіологія статі. Базові перинатальні матриці С.Грофа.

37. Природа і роль функціональних станів. Нормальний, граничний та патологічний функціональні стани.

38. Теорія функціональних систем за П. К. Анохіним.

39. Поняття діяльності. Види і структура діяльності.

40. Загальні характеристики та закономірності діяльності.

41. Фактори ефективності діяльності. Психофізіологія професійної діяльності.

42. Працездатність як робочий стан організму. Закономірності зміни психофізіологічних процесів при трудовій діяльності. Аспекти принципу активності.

43. Розумова та фізична втомлюваність. Загальні ознаки та відмінності функціональної напруги при фізичній і психічній напрузі.

44. Втома як стан і захисна реакція організму від виснаження. Перевтома як генералізований психофізіологічний процес.

45. Психофізіологія стресу. Передумови виникнення стресу в сучасних умовах життя.

46. Реакції організму на дію стресорів. Зниження резистентності організму при тривалій дії стресора.

47. Загальні уявлення про адаптацію. Індивідуальна адаптація і біологічна.

48. Адаптації та дезадаптація. Загальні закономірності адаптації. Адаптивність й адаптивні можливості.

49. Поняття психічного здоров'я особистості. Критерії оцінки психічного здоров'я особистості. Екологія та тривалість життя.

50. Особливості та основні напрями психофізіологічної реабілітації.

51. Психофізіологічний відбір як складова професійного відбору.

52. Взаємозв'язок психофізіологічного з іншими видами відбору. Принципи психофізіологічного відбору.

53. Зміст професіограми діяльності.

54. Психофізіологічні механізми поведінки. Класифікація мотивів поведінки.

55. Дайте характеристику та опишіть метод психофізіологічного дослідження - Електроенцефалографія.

56. Дайте характеристику та опишіть метод психофізіологічного дослідження - Метод викликаних потенціалів.

57. Дайте характеристику та опишіть метод психофізіологічного дослідження - Реєстрація електричної активності мозку.

58. Дайте характеристику та опишіть метод психофізіологічного дослідження - Реєстрація показників серцево-судинної системи.

59. Дайте характеристику та опишіть метод психофізіологічного дослідження - Окулографія.

60. Дайте характеристику та опишіть метод психофізіологічного дослідження - Поліграфні дослідження.

61. Дослідження нейродинамічних властивостей людини.

62. Психофізіологічні механізми свідомості.

63. Психофізіологічні механізми без свідомого.
64. Клінічна психофізіологія: предмет та завдання.
65. Соціальна психофізіологія: предмет та завдання.
66. Психофізіологія адиктивної поведінки
67. Ендокринна система та її роль у функціонуванні людини.

Психологічний та медичний підхід.

68. Особливості та відмінності сучасної психофізіології за Кочубеєм.
69. Дайте визначення вікової психофізіології.
70. Дайте визначення загальної психофізіології.
71. Дайте визначення диференціальної психофізіології.
72. Психофізіологія творчості та креативності.
73. Нейрофізіологічні механізми мислення.
74. Нейрофізіологічні механізми пам'яті.
75. Нейрофізіологічні механізми уяви.
76. Нейрофізіологічні механізми уваги.
76. Нейрофізіологічні порушення роботи мозку.
77. Діяльність і свідомість. Формування вищих психічних функцій
78. Нейрофізіологічні підходи до ефективного навчання.
79. Психофізіологічні механізми сенсорних систем.
80. Участь системи підкріплення у формуванні адикції. Функціональні системи підкріплення.
81. Нейроанатомічні, нейрофізіологічні та нейрохімічні аспекти адиктивної поведінки.
82. Біохімічні (нейрогормони і нейромедіатори) системи підкріплення.
83. Аліментарні адикції.
84. Алкогольні адикції.
85. Наркотичні адикції.
86. Сексуальні адикції.
87. Залежність від роботи (роботоголія). Залежність від гри (гемблінг).
88. Віртуальна залежність (кіберадикція). Проблеми профілактики

адитивної поведінки.

89. Діагностика та корекція функціональних станів. Зовнішні способи корекції функціонального стану: функціональна музика (музико терапія), ароматерапія, фототерапія (терапія кольорами), контактний і безконтактний масаж, фармакологічна корекція, гіпноз і навіювання.

90. Прийоми саморегуляції функціонального стану: спеціальна дихальна гімнастика, м'язова релаксація, біологічний зворотній зв'язок, аутогенне тренування, медитація.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Агавелян В. С. Психология состояний. Теория и практика / В. С. Агавелян — Челябинск, Б.и., 2000. — 197 с.

2. Агаянц Г. Ц. Состояние как системное проявление психики / Г. Ц. Агаянц, Е. А. Калинин // Проблемы психических состояний в спорте. — Ереван, Б.и., 1987. — 218 с.

3. Амосов Н. М. Преодоление старости / Амосов Н. М. — М.: Феникс, 1996. — 211с.

4. Александров Ю. И. Введение в системную психофизиологию / Ю. И. Александров // Психология XXI века. : М.: Пер Се, 2003. — 39 – 85 с.

5. Апчел В. Я. Стресс и стрессоустойчивость человека / В. Я. Апчел, В. Н. Цыган — СПб., 1991. — 23 с.

6. Асланян Е. В. Об индивидуальных особенностях реагирования на действие факторов монотонии / Е. В. Асланян, В. Н. Кирой // Психологический журнал. — 2002. — Т. 23, № 4. — С. 82 – 90. —(Психофизиология).

7. Баклицький І. О. Психологія праці : [підручник] / І. О. Баклицький. — [2-ге вид.], переробл. і доп. — К. : Знання, 2008. — 655 с.

8. Бенеш Г. Психологія : [довідник] / Г. Бенеш. — К. : Знання-Прес, 2007. — 510 с.

9.Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. — Санкт-Петербург : Пресс, 1997. — 329 с.

10.Блейхер В. М. Расстройства мышления / Блейхер В. М. — К. : Здоровье,

1997. – 129 с. .

11. Біологія: [Навч. посібник] / А. О. Слюсарев, О. В. Самсонов, В. М. Мухін та ін.; За ред. та пер. з рос. В. О. Мотузного.- 2-ге вид., випр.. –К.: Вища шк., 1995.

12. Бодров В. А. Психология профессиональной деятельности: Теоретические и прикладные проблемы / Бодров В. А. – М. : ИП РАН, 2006 – 165 с.

13. Богданова Т. Г. Адаптация как здоровья гипофизарной системы/ Богданова Т. Г. – Л.: Наука, 1994. – 131 с.

14. Васильев В. Н. Здоровье и стресс / Васильев В. Н. — М.: Знание, 1991. — 160 с.

15. Ведяев Ф. П. Мозг, эмоции, здоровье / Ведяев Ф. П. – М. : «Знание», 1990. – 134 с.

16. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: [Монографія] / Вірна Ж. П. – Луцьк: РРВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 320 с. .

17. Гладкова В. М. Профорієнтація: [Навч. посіб.] / Гладкова В. М. – Л. : Новий Світ, 2007. – 160 с.

18. Горго Ю. П. Психофізіологія (прикладні аспекти): [навч. посіб.] / Горго Ю. П. – К. : МАУП, 1999. – 128 с.

19. Греченко Т. Н. Психофизиология: [Учеб. пособие] / Греченко Т. Н. — М.: Гардарики, 1999. – 231с.

20. Гуфеланд Х. Искусство продлевать человеческую жизнь (психофізіологія) / Гуфеланд Х. // Время жить.: СПб., 1996. – 326 с.

21. Данилова Н. Н. Психофизиология: [учеб. для вузов] / Н. Н. Данилова – М.: Аспект - Пресс, 2000 .– 374 с.

22. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління: [навчальний посібник] / Дуткевич Т. В. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 456с.

23. Иванов Н. Я. Патохарактерологический диагностический опросник

для подростков. Методика исследования / Н. Я Иванов., А. Е. Личко; под ред. А. М. Шеришевского. – СПб, 1992. – 36 с.

24. Изард К. Э. Психология эмоций / Изард К. Э. – СПб: Питер, 2000. – 468 с.

25. Ильин Е. П. Психомоторная организация человека: [учеб. для вузов] / Е. П. Ильин – СПб.: Питер, 2003. – 382 с.

26. Ильин Е. П. Психофизиология состояний человека / Е. П. Ильин. – СПб: Питер, 2005. – 412 с.

27. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 508 с.

28. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 450с.

29. Ильин Е. П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2011. – 224с.

30. Экман П. Психология эмоций. Я знаю, что ты чувствуешь. [2-е изд.] / Пер. с англ. / П. Экман. – СПб.: Питер, 2011. – 334 с.

31. Кабашнюк В. О. Психофізіологія: [навчальний посібник] / В.О. Кабашнюк, В. К. Гаврилькевич. – Львів: «Новий світ-2000», 2006. – 200 с.

32. Коцан І. Я. Проблеми сучасної психофізіології: курс лекцій : навч. посіб. : [для студ. ВНЗ] / І. Я. Коцан, О. П. Мотузюк, І. П. Кузнецов. – Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Біол. ф-т, Каф. фізіології людини і тварин. – Луцьк: РВВ ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – 184

33. Кречмер Э. Строение тела и характер / Э. Кречмер. – М. : Педагогика, 1995. – 533 с.

34. Корольчук М. С. Психофізіологія діяльності: [підруч. для студ. внз] / М. С. Корольчук. – К. : Ельга : Ніка- Центр, 2003. – 394 с.

35. Філімонов В. І. Фізіологія людини: підручник / В. І. Філімонов. – К. : ВСВ «Медицина», 2010. – 776 с.